

Κεφάλαιο 2

Από το λίθο στα μέταλλα Η Εποχή του Χαλκού 3000–1100 π.Χ.

Την **Εποχή του Χαλκού** η πιο σημαντική πρώτη ύλη ήταν ο **χαλκός**. Σιγά σιγά ο χαλκός πήρε τη θέση της πέτρας και έγινε απαραίτητος για την κατασκευή εργαλείων, όπλων και σκευών. Έτσι οι άνθρωποι μπόρεσαν να κατασκευάσουν με το χαλκό περισσότερα και καλύτερα αντικείμενα. Η χρήση του χαλκού επηρέασε τη γεωργία, το κυνήγι, την ξυλουργική, καθώς και την αρχιτεκτονική και τη ναυπηγική. Ο χαλκός έπαιξε σημαντικό ρόλο και στον πόλεμο.

Την Εποχή του Χαλκού στην περιοχή του Αιγαίου και στην ηπειρωτική Ελλάδα αναπτύχθηκαν τέσσερις ξεχωριστοί πολιτισμοί με ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους:

- Ο κυκλαδικός πολιτισμός.
- Ο πολιτισμός της Τρωάδας και του βορειοανατολικού Αιγαίου.
- Ο πολιτισμός της Κρήτης (μινωικός πολιτισμός).
- Ο πολιτισμός της ηπειρωτικής Ελλάδας που εξελίχθηκε αργότερα στο μυκηναϊκό πολιτισμό.

1. Η τρίτη χιλιετία (3000–2000 π.Χ.)

Το πέρασμα από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού μάλλον έγινε ειρηνικά, χωρίς καταστροφές. Στην ηπειρωτική Ελλάδα, στο Αιγαίο και στην Κρήτη υπήρχαν μόνο μικροί γεωργικοί οικισμοί, χωρίς μνημειακή αρχιτεκτονική (μεγάλα και σύνθετα κτίρια). Την τρίτη χιλιετία οι άνθρωποι δεν ήξεραν ακόμη να γράφουν.

Α. Ο κυκλαδικός πολιτισμός

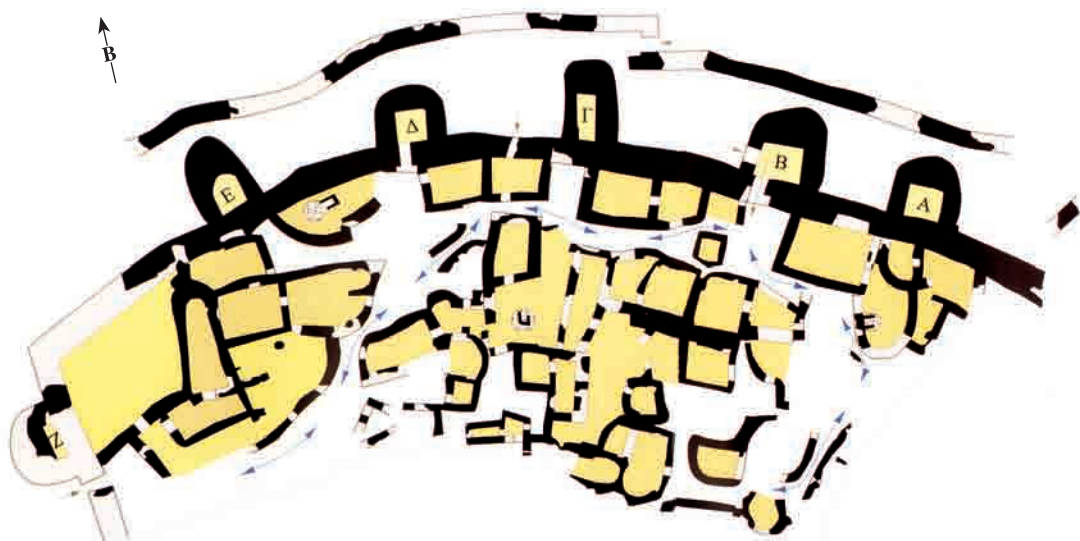

2.1

Από την αρχαιολογική έρευνα γνωρίζουμε το σημαντικό πολιτισμό της 3ης χιλιετίας π.Χ. στα μικρά νησιά του κεντρικού Αιγαίου, τις **Κυκλάδες**.

Οι οικισμοί του κυκλαδικού πολιτισμού στην αρχή δεν είχαν τείχη. Αργότερα οχυρώθηκαν, για να προστατευτούν από τις εχθρικές επιδρομές. Στις Κυκλάδες βρέθηκαν πολλά νεκροταφεία, που δείχνουν ότι τα νησιά είχαν πολλούς κατοίκους. Το **κυνήγι**, το **ψάρεμα**, η **κτηνοτροφία** και η **γεωργία** ήταν οι καθημερινές ασχολίες τους.

Οι Κυκλάδες ονομάστηκαν έτσι από τους αρχαίους Έλληνες, γιατί σχημάτιζαν κύκλο γύρω από τη Δήλο, το ιερό νησί του Απόλλωνα.

2.2

Κάτοψη του οικισμού στο Καστρί της Σύρου (Κυκλάδες). Εκτός από την οχύρωση με τους προμαχώνες (Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ), βλέπουμε τα στενά δρομάκια ανάμεσα στα σπίτια, τα οποία συναντάμε ακόμη και σήμερα στα χωριά των Κυκλάδων.

Την 3η χιλιετία π.Χ. στις Κυκλάδες **αναπτύχθηκε η μεταλλουργία** και μαζί της το εμπόριο. Αυτό το γνωρίζουμε από αντικείμενα άλλων περιοχών που βρέθηκαν στις Κυκλάδες, αλλά και από κυκλαδικά αντικείμενα που βρέθηκαν στην Κρήτη και αλλού. Οι κάτοικοι των Κυκλάδων χρειάζονταν μέταλλα. Γι' αυτό ταξίδευαν με τα πλοία τους στην Κρήτη, στη Μικρά Ασία, στην Αττική και στην Πελοπόννησο. Αναπτύχθηκε επίσης η αγγειοπλαστική (το πλάσιμο των αγγείων από πηλό) και η γλυπτική σε μάρμαρο. Οι άνθρωποι της εποχής δούλευαν το μάρμαρο που υπήρχε σε αρκετά νησιά. Έτσι πολύ σημαντικά έργα της 3ης χιλιετίας π.Χ. στις Κυκλάδες είναι τα μαρμάρινα **κυκλαδικά ειδώλια** και τα μαρμάρινα σκεύη.

Στις Κυκλάδες έχουν βρεθεί πήλινα σκεύη τα οποία οι αρχαιολόγοι δεν ξέρουν σε τι χρησίμευαν. Τα σκεύη αυτά ονομάζονται **τηγανόσχημα** επειδή μοιάζουν με τηγάνι. Σε ορισμένα υπάρχουν παραστάσεις πλοίων χαραγμένες πάνω στον πηλό. Από αυτές τις παραστάσεις μαθαίνουμε για τη **ναυσιπλοΐα** στο Αιγαίο την 3η χιλιετία π.Χ. Έτσι γνωρίζουμε ότι το **ιστίο** (πανί) χρησιμοποιείται μετά το 2000 π.Χ.

Μετά το 2000 π.Χ. η ζωή στις Κυκλάδες άλλαξε, ίσως γιατί έφτασαν νέοι πληθυσμοί από τις ακτές της Μικράς Ασίας ή τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου.

2.3

Πήλινο τηγανόσχημο σκεύος: απεικονίζεται ένα χαμηλό και μακρόστενο πλοιάριο, χωρίς ιστίο, που πλέει με τη βοήθεια κωπηλατών, 2300 π.Χ. περίπου. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.4

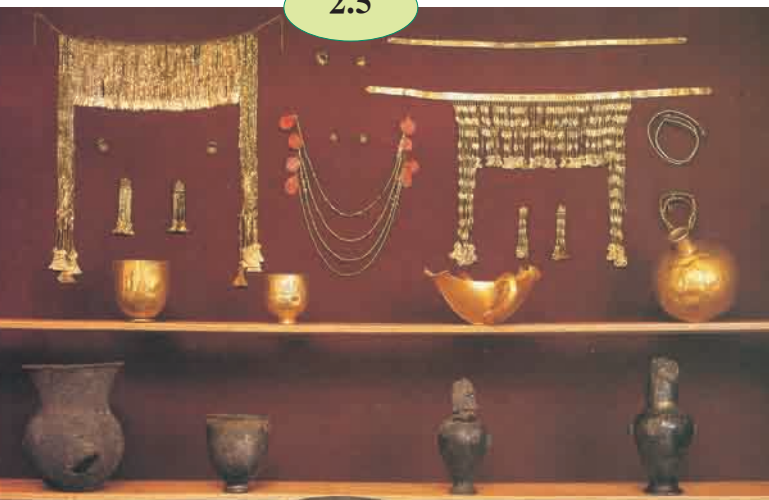

Τοπίο κυκλαδικού νησιού. Τα νησιά είναι ξερά και λίγη γη μπορεί να καλλιεργηθεί.

Β. Ο πολιτισμός της Τρωάδας και του βορειοανατολικού Αιγαίου

Την 3η χιλιετία π.Χ. αναπτύχθηκε ένας σημαντικός πολιτισμός στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Λήμνο, Λέσβο και Χίο) και σε κάποια από τα παράλια της Μικράς Ασίας, όπως στην Τρωάδα και στο οχυρωμένο λιμάνι του **Λιμάν Τεπέ**, στον κόλπο της Σμύρνης. Η γεωγραφική θέση της Τροίας ήταν πολύ σημαντική, γιατί η πόλη είχε τον έλεγχο του θαλάσσιου δρόμου προς τον Εύξεινο Πόντο. Η **Τροία** είχε επαφές όχι μόνο με το Αιγαίο αλλά και με πιο μακρινές περιοχές στη σημερινή κεντρική Τουρκία. Σπουδαίος ήταν και ο οικισμός της **Πολιόχνης** στη Λήμνο. Η Πολιόχνη είναι η **αρχαιότερη πόλη** σε ευρωπαϊκό έδαφος.

2.5

Χρυσά κοσμήματα και χρυσά και χάλκινα σκεύη από τις ανασκαφές του Σλήμαν στην Τροία (Τουρκία), 3η χιλιετία π.Χ. Μόσχα (Ρωσία), Μουσείο Πούσκιν.

Ο **Ερρίκος Σλήμαν** πίστευε ότι είναι αληθινά όσα μας λέει ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* για τον Τρωικό Πόλεμο. Έτσι αρχίζει το 1871 ανασκαφές, για να βρει την ομηρική Τροία. Κάνει ανασκαφές στο λόφο Χισαρλίκ, στη σημερινή βορειοδυτική Τουρκία. Εκεί βρίσκει τα ερείπια ενός οικισμού, που πίστεψε ότι είναι η **Τροία**, η πόλη του μυθικού βασιλιά Πριάμου.

Σήμερα οι αρχαιολόγοι υποστηρίζουν ότι η πόλη που αποκάλυψε ο Σλήμαν ανήκει στον πολιτισμό της 3ης χιλιετίας π.Χ. και δεν είναι η ομηρική Τροία. Η ομηρική Τροία βρέθηκε αργότερα στην ίδια θέση και είναι χτισμένη πολύ μετά την πόλη που βρήκε ο Σλήμαν.

Γ. Ο πολιτισμός της Κρήτης (μινωικός πολιτισμός)

Η Κρήτη βρίσκεται κοντά σε τρεις ηπείρους: την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Γι' αυτό το λόγο αναπτύχθηκε γρήγορα. Η Κρήτη κατοικήθηκε για πρώτη φορά στη Νεολιθική Εποχή. Οι πρώτοι κάτοικοι έφτασαν στο νησί μάλλον από τη Μικρά Ασία.

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε στην Κρήτη την Εποχή του Χαλκού ονομάστηκε **μινωικός**. Την ονομασία αυτή –από το μυθικό βασιλιά Μίνωα– την έδωσε ο Βρετανός Αρθούρος Έβανς, ο αρχαιολόγος που έκανε ανασκαφές στην **Κνωσό** στις αρχές του 20ού αιώνα.

Την 3η χιλιετία π.Χ. η Κρήτη είχε μικρούς γεωργικούς οικισμούς και σχέσεις με άλλες περιοχές. Αντικείμενα που βρέθηκαν στην Κρήτη, αλλά που προέρχονται από άλλες περιοχές, δείχνουν ότι υπήρχαν εμπορικές σχέσεις με το Βορρά και την Ανατολή.

Δ. Ο πολιτισμός της ηπειρωτικής Ελλάδας

Την 3η χιλιετία π.Χ. πληθυσμοί προχωρούν προς τα νότια, δηλαδή προς τη σημερινή Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Αυτή η μετακίνηση έφερε πολλές αλλαγές.

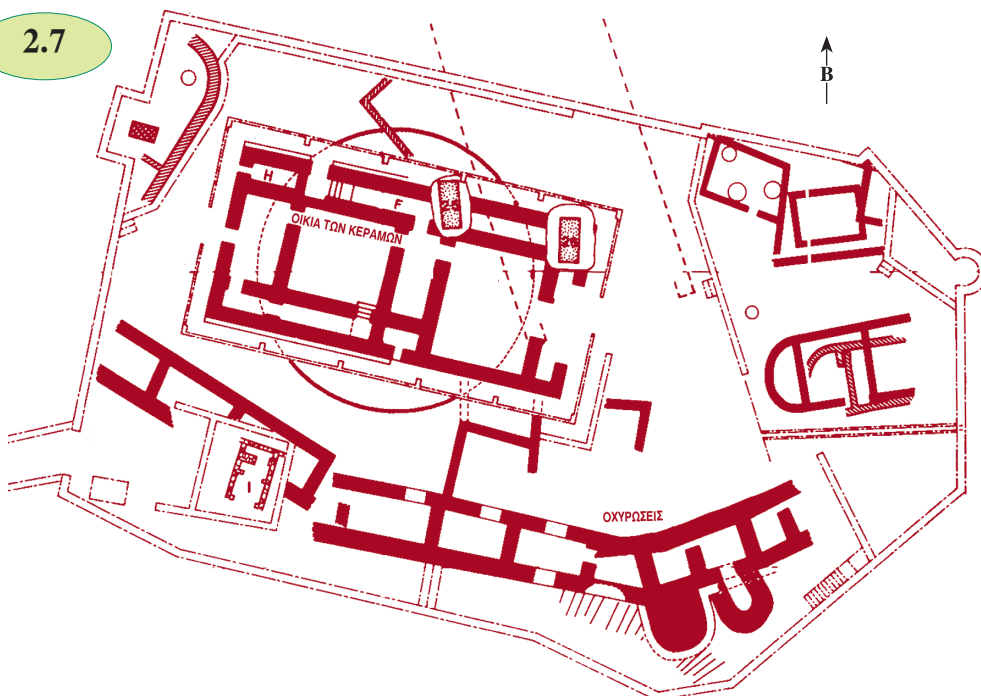
Η αρχιτεκτονική άλλαξε και τα απλά σπίτια έγιναν πιο σύνθετα. Παράδειγμα είναι ο οχυρωμένος οικισμός της **Λέρνας** στην Πελοπόννησο, όπου βρέθηκε ένα μεγάλο κτίριο. Το κτίριο αυτό όμως είναι πολύ πιο μικρό και πιο απλό από τα μνημειακά οικοδομήματα που χτίζονται, όπως θα δούμε παρακάτω, την ίδια εποχή στην Αίγυπτο (οι πυραμίδες) και στη Μεσοποταμία (τα ζιγκουράτ).

2.6

Πήλινο αγγείο από τη Λέρνα, 3η χιλιετία π.Χ. Άργος (Πελοπόννησος), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.7

Κάτοψη του οικισμού της Λέρνας: η «Οικία των Κεράμων» πήρε το όνομά της από τα πολλά κεραμίδια που βρέθηκαν εκεί. Βλέπουμε επίσης και τα τείχη του οικισμού.

Οι ειδικοί πιστεύουν ότι οι πληθυσμοί που μετακινήθηκαν στα τέλη της 3ης χιλιετίας ανήκουν στους **Ινδοευρωπαίους**. Δε συμφωνούν όμως από πού ήρθαν: κάποιοι πιστεύουν ότι ήρθαν από την Ανατολή, κάποιοι άλλοι από το Βορρά ή ακόμη από πολλές περιοχές ταυτόχρονα. Σημασία έχει πάντως ότι οι άνθρωποι αυτοί, απ' όπου κι αν ήρθαν, έφεραν μια νέα γλώσσα. Η γλώσσα που μιλούσαν οι κάτοικοι της περιοχής μέχρι τότε ονομάζεται **προελληνική**. Οι νέοι πληθυσμοί μιλούσαν μια καινούργια γλώσσα, την πρώτη μορφή της ελληνικής γλώσσας. Οι αλλαγές φέρνουν αύξηση του πληθυσμού, αλλά και τεχνολογική ανάπτυξη: τώρα τα αγγεία δε φτιάχνονται πια μόνο στο χέρι αλλά και στον τροχό.

Τον τροχό τον ανακάλυψαν οι Σουμέριοι, δες σ. 25.

Ε. Οι πολιτισμοί της ευρύτερης περιοχής

Ένα κοινό χαρακτηριστικό της 3ης χιλιετίας π.Χ. είναι η ανάπτυξη πολιτισμών γύρω από ποτάμια, όπως στην Αίγυπτο και στη Μεσοποταμία. Εκεί είναι εύκολη και η καλλιέργεια της γης και η επικοινωνία ανάμεσα σε απομακρυσμένες περιοχές.

2.8

Η Αίγυπτος

Η Αίγυπτος βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της Αφρικής και ονομάζεται «δώρο του Νείλου». Πράγματι ο **Νείλος**, που είναι ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός της Γης, δημιουργεί μια εύφορη κοιλάδα στις όχθες του και χύνεται στη Μεσόγειο Θάλασσα σχηματίζοντας ένα πλατύ δέλτα.

Στο τέλος της 4ης χιλιετίας π.Χ. δημιουργήθηκαν δύο κράτη: η **Άνω Αίγυπτος** και η **Κάτω Αίγυπτος**.

2.9

Τοπίο της Αιγύπτου: ο ποταμός Νείλος και η εύφορη κοιλάδα.

2.10

Περίπου 80 πυραμίδες σώζονται μέχρι σήμερα. Οι τρεις μεγαλύτερες και καλύτερα διατηρημένες είναι οι πυραμίδες της Γκίζας, στα περίχωρα του Καΐρου.

Το 3100 π.Χ. τα δύο κράτη, της Άνω Αιγύπτου και της Κάτω Αιγύπτου, ενώνονται και ιδρύεται η πρωτεύουσα Μέμφιδα. Την ίδια εποχή ανακαλύπτεται η γραφή.

Τα μεγάλα έργα του αρχαίου αιγυπτιακού πολιτισμού που θαυμάζουμε σήμερα, οι **πυραμίδες** και η **Σφίγγα**, κατασκευάστηκαν ανάμεσα στο 2700 και το 2200 π.Χ.

Οι μεγαλόπρεπες πυραμίδες ήταν οι τάφοι των **φαραώ**. Οι πυραμίδες δείχνουν ότι οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν πως η ψυχή ζει και μετά το θάνατο. Για να ζήσει όμως η ψυχή, πίστευαν ότι έπρεπε να διατηρηθεί και το σώμα των νεκρών. Έτσι αναπτύχθηκε η **τέχνη της ταρίχευσης**.

Η Μεσοποταμία

Παράλληλα με τον πολιτισμό της Αιγύπτου, ένας άλλος πολιτισμός αναπτύχθηκε στη Μεσοποταμία, δηλαδή περίπου στο σημερινό Ιράκ. Μεσοποταμία ονόμασαν αργότερα οι Έλληνες την περιοχή αυτή, επειδή βρίσκεται ανάμεσα στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη, όπου σχηματίζεται μια εύφορη πεδιάδα.

Ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας ήταν κι αυτός σπουδαίος. Οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στη νότια Μεσοποταμία. Αυτή η περιοχή ονομάστηκε Σουμερία και οι κάτοικοί της **Σουμέριοι**.

2.11

Στην Αίγυπτο υπήρχε ένα ενωμένο βασίλειο, ενώ στη Μεσοποταμία αναπτύχθηκαν πόλεις-κράτη. Η καθεμιά τους είχε τον έλεγχο της γύρω περιοχής. Από τα μέσα της 4ης χιλιετίας (3500 π.Χ.) οι Σουμέριοι άρχισαν να χτίζουν **μνημειακούς ναούς - τα ζιγκουράτ** (κλιμακωτοί πύργοι). Οι Σουμέριοι ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν γραφή και ανακάλυψαν τον **τροχό**, το άροτρο και τη μεταλλουργία.

Για τις πόλεις-κράτη στον αρχαίο κόσμο θα μιλήσουμε στο κεφ. 4.

Η δυτική Ευρώπη

Από το 3500 ως το 2000 π.Χ. οι κάτοικοι της δυτικής Ευρώπης έφτιαξαν μεγάλους κύκλους από όρθιους ογκόλιθους. Αυτές οι **μεγαλιθικές κατασκευές** προκαλούν θαυμασμό. Ακόμη όμως και σήμερα δε γνωρίζουμε καλά τι ακριβώς ήταν και σε τι χρησίμευαν.

Μεγαλιθική κατασκευή στην Κορσική (νησί της Γαλλίας), 2000 π.Χ. περίπου.

2.12

2. Η δεύτερη χιλιετία (2000–1100 π.Χ.)

Α. Ο μινωικός πολιτισμός

Όλα όσα γνωρίζουμε για το μινωικό πολιτισμό βασίζονται στα αρχαιολογικά ευρήματα. Τα κτίρια, οι τάφοι, τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης, καθώς και τα έργα τέχνης μάς δίνουν μια εικόνα για τη ζωή και την οργάνωση της κοινωνίας.

Η κοινωνία και ο τρόπος ζωής

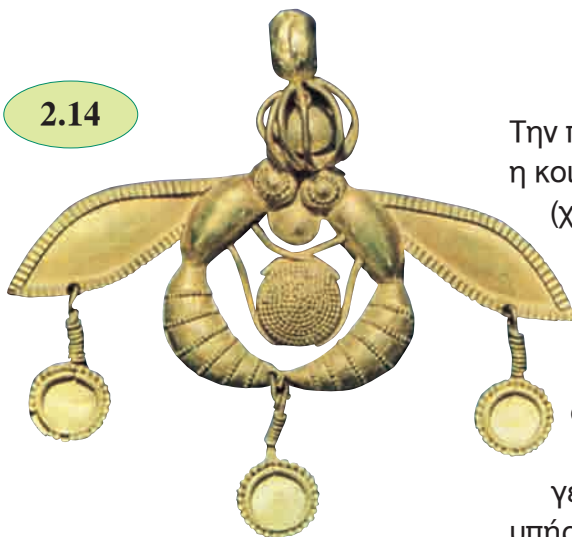
Η Κρήτη ήταν χωρισμένη σε πολλές αυτόνομες περιοχές. Η καθεμία τους είχε κέντρο ένα ανάκτορο (παλάτι). Τα πρώτα ανάκτορα χτίστηκαν λίγο πριν από το 2000 π.Χ.

2.13

Στο χάρτη της Κρήτης σημειώνονται οι σημαντικότεροι οικισμοί και τα μεγαλύτερα ανάκτορα που έχουν ανακαλυφθεί.

2.14

Χρυσό κόσμημα. Παριστάνει δύο μέλισσες που στέκονται αντικριστά και έχουν ανάμεσά τους μια κερήθρα. Βρέθηκε στα Μάλια (Κρήτη), 2η χιλιετία π.Χ. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Την περίοδο που χτίζονται τα πρώτα ανάκτορα η κοινωνία της μινωικής Κρήτης ήταν **ιεραρχημένη** (χωρισμένη σε κοινωνικές ομάδες). Αυτό το δείχνουν τα πολύτιμα αντικείμενα, όπως τα κοσμήματα, η εμφάνιση ειδικευμένων τεχνιτών και η μνημειακή αρχιτεκτονική. Αντικείμενα κύρους έχουν βρεθεί μέσα στα ανάκτορα και μάλλον ανήκαν σε ανθρώπους με ξεχωριστή θέση στην κοινωνία.

Η οικονομία της αρχαίας Κρήτης στηριζόταν στη γεωργία και στην κτηνοτροφία. Σε κάθε ανάκτορο υπήρχε κεντρική διοίκηση, που είχε τον οικονομικό έλεγχο. Αυτό το γνωρίζουμε από τις **πήλινες πινακίδες με γραφή** και από τα **πήλινα σφραγίσματα** (τα αποτυπώματα των σφραγίδων), που βρέθηκαν στις αποθήκες των ανακτόρων. Τον έλεγχο του εξωτερικού εμπορίου είχε η κεντρική εξουσία.

Στη μινωική Κρήτη, όπως και στα άλλα νησιά του Αιγαίου, οι άνθρωποι ζούσαν ειρηνικά και πλούσια. Αυτό βοήθησε στην ανάπτυξη του **εμπορίου**, της **τέχνης** και της **μινωικής θαλασσοκρατίας**.

Σχέδιο μινωικού πλοίου με πανί από αποτύπωμα σφραγίδας.

2.15

Γύρω στα 2000 π.Χ. οι κάτοικοι του Αιγαίου έφτιαξαν ένα **νέο τύπο πλοίου** που χρησιμοποιούσαν και οι Μινωίτες. Το πλοίο αυτό ήταν ελαφρύ, μπορούσε να ταξιδεύει με πανί και κουπιά και ήταν πολύ σταθερό. Αυτή η ανακάλυψη ενίσχυσε πολύ το εμπόριο και την επικοινωνία ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου.

2.16

Οι αποθήκες στη δυτική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσού. Στα ανάκτορα αποθηκεύονταν σε μεγάλα πιθάρια και σφραγίζονταν διάφορα γεωργικά προϊόντα, κυρίως σιτηρά και λάδι.

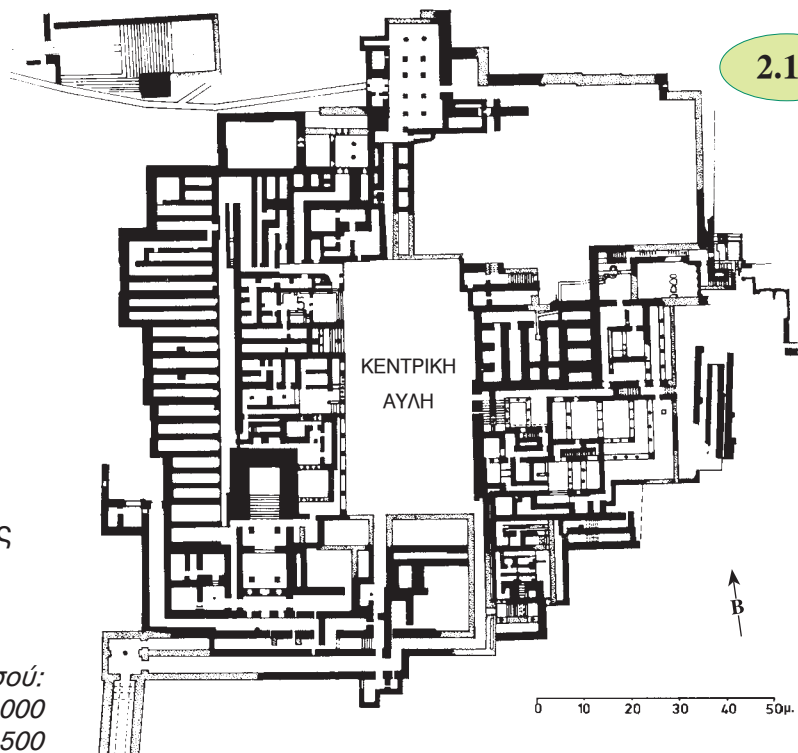

Τα ανάκτορα

Όπως είδαμε παραπάνω, γύρω στα 2000 π.Χ. χτίζονται τα ανάκτορα στην Κρήτη: στην Κνωσό, στη Φαιστό και στα Μάλια. Το ανάκτορο της Κνωσού ήταν τόσο μεγάλο και με τόσα πολλά δωμάτια, που σήμερα μπορούμε να καταλάβουμε πώς δημιουργήθηκε ο μύθος του **λαβύρινθου**.

Γύρω στα 1700 π.Χ. τα πρώτα αυτά ανάκτορα και οι οικισμοί της Κρήτης καταστρέφονται.

Κάτοψη του ανακτόρου της Κνωσού: το ανάκτορο είχε έκταση 22.000 τετραγωνικά μέτρα και πάνω από 1.500 δωμάτια.

2.17

Τα χρόνια ανάμεσα στο 1700 και στο 1450 π.Χ. είναι η περίοδος της μεγάλης ακμής του μινωικού πολιτισμού. Τότε χτίζονται νέα ανάκτορα, πολυτελείς επαύλεις αλλά και μικρότερα ανάκτορα. Τότε αναπτύσσονται οι οικισμοί και γίνονται μεγάλα αστικά κέντρα.

Οι καταστροφές αυτές και οι πυρκαγιές που ακολούθησαν οφείλονται ίσως σε εσωτερικές αναταραχές. Όμως η ζωή δε σταμάτησε. Αντίθετα, πολύ γρήγορα πάνω στα ερείπια των παλιών ανακτόρων ξαναχτίζονται καινούργια. Μάλιστα χτίζεται άλλο ένα ανάκτορο στη Ζάκρο.

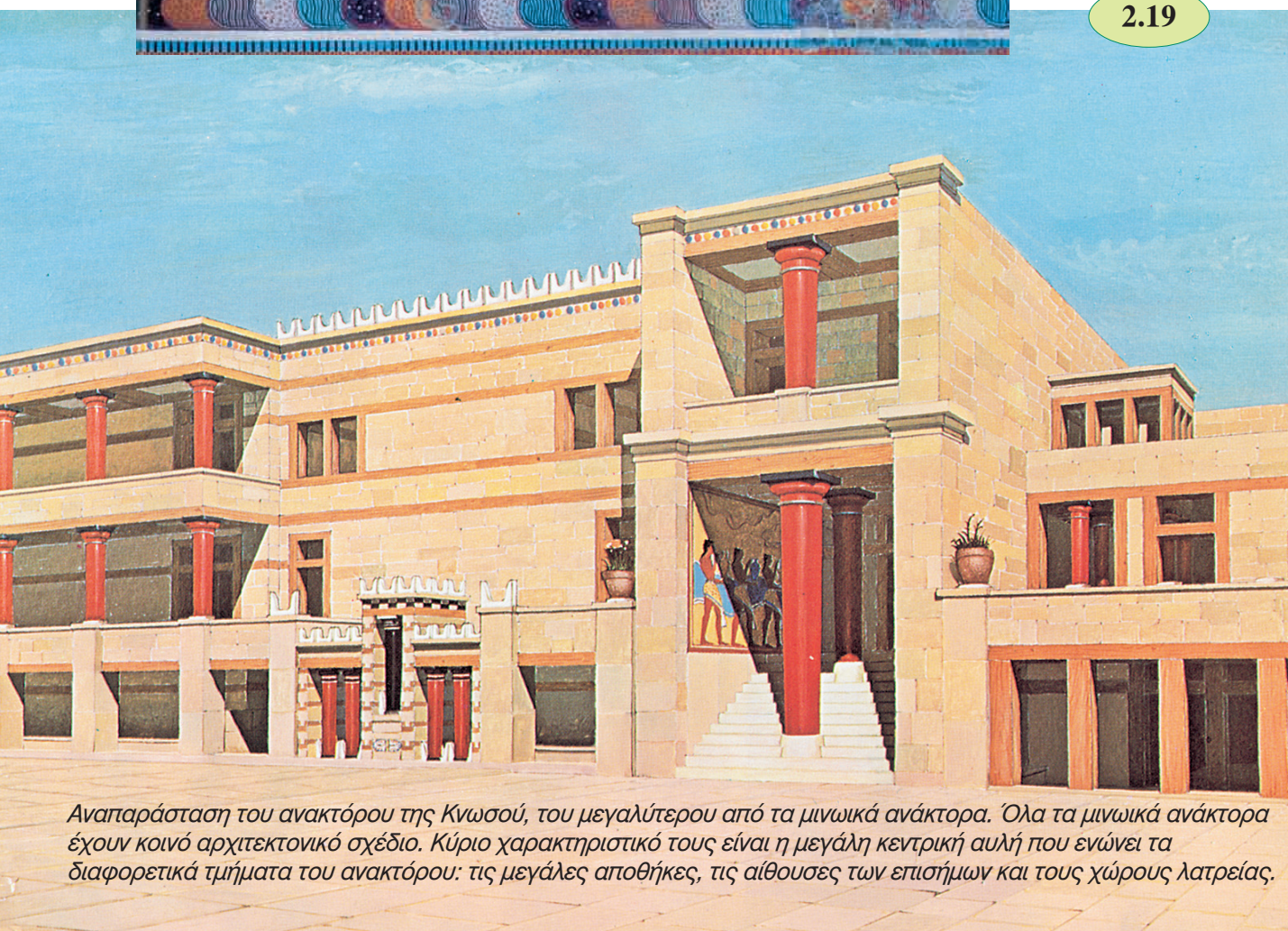
Στην κεντρική αυλή των ανακτόρων οι Κρήτες οργάνωναν διάφορα θεάματα και έκαναν θρησκευτικές τελετές: οι πιο γνωστές είναι τα **ταυροκαθάψια** που απεικονίζονται σε τοιχογραφίες και σε άλλα αντικείμενα.

Τοιχογραφία που απεικονίζει ταυροκαθάψια και βρέθηκε στο ανάκτορο της Κνωσού (Κρήτη), 2η χιλιετία π.Χ. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.18

2.19

Αναπαράσταση του ανακτόρου της Κνωσού, του μεγαλύτερου από τα μινωικά ανάκτορα. Όλα τα μινωικά ανάκτορα έχουν κοινό αρχιτεκτονικό σχέδιο. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η μεγάλη κεντρική αυλή που ενώνει τα διαφορετικά τμήματα του ανακτόρου: τις μεγάλες αποθήκες, τις αίθουσες των επισήμων και τους χώρους λατρείας.

Το εμπόριο

Ήδη από τα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. η Κρήτη είχε επαφές με τη Συροπαλαιστίνη στην ανατολική Μεσόγειο. Την ίδια εποχή αρχίζουν και οι σχέσεις με την Αίγυπτο. Οι σχέσεις αυτές έγιναν πιο συχνές αργότερα και έφτασαν να είναι πολύ πυκνές γύρω στα 1500 π.Χ., με το εμπόριο πρώτων υλών και αγαθών.

Από την Αίγυπτο έρχονταν προϊόντα, όπως ελεφαντόδοντο, χρυσός, έβενος, αβγά στρουθοκαμήλου, ημιπολύτιμες πέτρες, ζώα (μαϊμούδες και αντιλόπες) και εξωτικά πουλιά. Ακόμη έρχονταν και αντικείμενα, όπως αλαβάστρινα αγγεία και αγγεία από φαγεντιανή. Οι Κρήτες έστελναν στην Αίγυπτο κέρατα για την κατασκευή τόξων, φασόλια, λάδι, φαρμακευτικά βότανα, πήλινα και μεταλλικά αγγεία και υφάσματα.

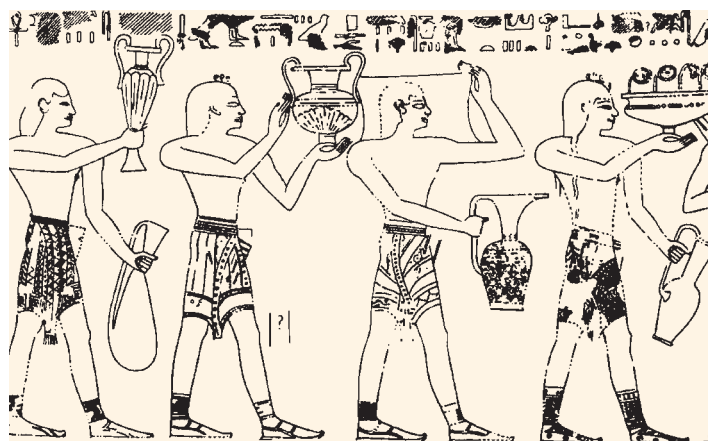
Πολύτιμες πληροφορίες για τις σχέσεις ανάμεσα στους Κρήτες και στους Αιγύπτιους έχουν βρεθεί στην Αίγυπτο.

Όπως φαίνεται από τις μινωικές τοιχογραφίες, τα πλοία ήταν αρκετά μεγάλα. Αυτό έκανε δυνατή την απευθείας σύνδεση της Κρήτης με την Αίγυπτο. Στην επιστροφή τα πλοία ακολουθούσαν την ακτή της Συροπαλαιστίνης. Από εκεί κατευθύνονταν προς την Κύπρο, τη Ρόδο και τις Κυκλάδες. Με καλό καιρό η Κάρπαθος και η Κάσος είναι ορατές από την ανατολική ακτή της Κρήτης. Τα νησιά αυτά ήταν γέφυρα για τα Δωδεκάνησα και τη μικρασιατική ακτή. Ο θαλάσσιος αυτός δρόμος χρησιμοποιείται ήδη από τη Νεολιθική Εποχή.

Η μινωική κεραμική στην Κύπρο και η κυπριακή κεραμική στην Κρήτη δείχνουν ότι τα δύο νησιά είχαν στενές σχέσεις. Επίσης αντικείμενα από τη Συροπαλαιστίνη συνεχίζουν να εμφανίζονται στην Κρήτη.

Φαγεντιανή
Μείγμα άμμου
και άλλων υλικών
που όταν ψηθεί
σχηματίζει
στην επιφάνεια
ένα υάλωμα
που μοιάζει με
πορσελάνη.

2.20

Αναπαράσταση τοιχογραφίας του τάφου του Τούθμωση Γ' (1475–1423 π.Χ.) στις Θήβες της Άνω Αιγύπτου. Οι Αιγύπτιοι ονόμαζαν τους Κρήτες «Κεφτιού», που σημαίνει «οι άνθρωποι από τα νησιά στη μέση της μεγάλης πράσινης θάλασσας».

2.21

2.22

Η θρησκεία

Στη μινωική Κρήτη δεν υπήρχαν ναοί. Οι άνθρωποι λάτρευαν τους θεούς σε ειδικά διαμορφωμένα δωμάτια μέσα στα ανάκτορα και στα σπίτια, στην κορυφή βουνών (ιερά κορυφής) και σε σπηλιές.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα στους χώρους λατρείας, τα ιερά αντικείμενα (**ιερά κέρατα**, **διπλός πέλεκυς**, **φίδια**) και οι θρησκευτικές τελετές, που απεικονίζονται σε τοιχογραφίες και σε σφραγίδες, μας δίνουν πληροφορίες για τη μινωική θρησκεία. Έτσι γνωρίζουμε ότι οι Μινωίτες θυσίαζαν ζώα, έκαναν σπονδές, οργάνωναν αθλητικούς αγώνες (πυγμαχίες ή ταυροκαθάψια) αλλά και χορούς, όπου έπαιζαν μουσική.

Οι Μινωίτες λάτρευαν μια γυναικεία θεότητα που απεικονίζεται με διάφορα σύμβολα, κυρίως με φίδια ή με πουλιά. Τη θεότητα αυτή τη συνόδευαν άλλες, με ανδρική μορφή. Η θεότητα έχει σχέση με τη θεά της γονιμότητας, που λατρευόταν και σε άλλες περιοχές, όπως στη Μεσοποταμία, στη Συρία και στην Αίγυπτο.

Στη θρησκεία των Μινωιτών οι **γυναίκες-ιέρειες** έπαιζαν σημαντικό ρόλο.

Ειδώλιο από φαγεντιανή που βρέθηκε στο ανάκτορο της Κνωσού. Απεικονίζεται γυναικεία θεότητα που κρατάει φίδια, 1600–1550 π.Χ.

Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Σχέδιο από σφραγίδα που βρέθηκε στο ανάκτορο της Κνωσού και απεικονίζει μια γυναικεία θεότητα σε ιερό κορυφής, την οποία προστατεύουν δύο λιοντάρια, 1400 π.Χ. περίπου. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.23

Οι τέχνες

Η κοινωνική οργάνωση και η δημιουργία μιας ομάδας ειδικευμένων τεχνιτών που εργάζονταν για τα ανώτερα μέλη της κοινωνίας είχε ως αποτέλεσμα την άνθηση της τέχνης. **Αγγεία** από πηλό, **σκεύη** από διάφορες χρωματιστές πέτρες (συχνά διακοσμημένα με παραστάσεις), κοσμήματα και ειδώλια, **σφραγίδες** και τοιχογραφίες, όλα αυτά τα δημιουργήματα δείχνουν τη μεγάλη ποικιλία και την υψηλή τεχνική που αναπτύχθηκε.

2.24

Σχέδια αγγείων. Στο ένα απεικονίζονται σκηνές με ταυροκαθάψια. Το άλλο είναι διακοσμημένο με σχέδια από το θαλάσσιο κόσμο, 1500–1450 π.Χ. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Αγγείο για τελετουργίες (ρυτό) από κρύσταλλο, Ζάκρος, 1500–1450 π.Χ. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.25

Τα ανάκτορα και πολλά σπίτια ήταν διακοσμημένα με τοιχογραφίες. Οι καλλιτέχνες χρησιμοποιούσαν ζωηρά χρώματα και θέματα εμπνευσμένα από τη φύση, την καθημερινή ζωή αλλά και τις θρησκευτικές τελετές.

2.27

Η «Παριζιάνα» βρέθηκε στο ανάκτορο της Κνωσού και είναι μέρος μιας μεγάλης τοιχογραφίας, που έχει θέμα μια θρησκευτική τελετουργία, 1500 π.Χ. περίπου. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.26

Ο «Πρίγκιπας με τα Κρίνα»: τοιχογραφία που βρέθηκε στο ανάκτορο της Κνωσού, 1500 π.Χ. περίπου. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.28

Χρυσός διπλός πέλεκυς, 1500 π.Χ. περίπου. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.29

Λίθινο ταυροκέφαλο ρυτό με επιχρυσωμένα κέρατα, 1500 π.Χ. περίπου. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η παρακμή του μινωικού πολιτισμού

Γύρω στο 1450 π.Χ. όλα τα ανάκτορα της Κρήτης (εκτός από την Κνωσό) και όλοι οι οικισμοί καταστρέφονται και πάλι.

Μερικοί αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι οι καταστροφές έχουν σχέση με την τρομακτική έκρηξη του ηφαιστείου στη **Σαντορίνη (Θήρα)**. Είναι όμως πιο πιθανό οι καταστροφές αυτές να έγιναν από σεισμούς και ύστερα από επιδρομές και λεηλασίες των **Μυκηναίων**, τους οποίους θα γνωρίσουμε αμέσως παρακάτω.

Μετά τις μεγάλες καταστροφές στην Κρήτη, έχουμε σημαντικές αλλαγές στην τέχνη, στα ταφικά έθιμα και στη γραφή. Οι Μυκηναίοι αποκτούν τον έλεγχο του νησιού. Έτσι η Κρήτη χάνει την κυριαρχία στο Αιγαίο και το σημαντικό της ρόλο στην ανατολική Μεσόγειο.

Β. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός

Η εμφάνιση του μυκηναϊκού πολιτισμού

Η πιο πλούσια σε ευρήματα περιοχή του μυκηναϊκού πολιτισμού είναι η Πελοπόννησος. Πλουσιότερη μάλιστα είναι η Αργολίδα, που, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, έγινε σημαντικό κέντρο.

2.30

Οι **Μυκήνες**, που ο Όμηρος τις ονομάζει «πολύχρυσες», ήταν το σπουδαιότερο κέντρο της Αργολίδας. Από την αρχαία αυτή πόλη πήρε το όνομά του ο **μυκηναϊκός πολιτισμός**, που αναπτύχθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά το 1600 π.Χ. Οι Μυκηναίοι μιλούσαν την αρχαιότερη μορφή της ελληνικής γλώσσας. Είχαν τους ίδιους θεούς που θα λατρεύονταν αργότερα, την 1η χιλιετία. Οι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι η αρχαία ελληνική ιστορία αρχίζει ήδη από το ξεκίνημα της 2ης χιλιετίας.

Τα πιο σημαντικά ευρήματα της πρώτης μυκηναϊκής περιόδου είναι οι δύο **ταφικοί κύκλοι των Μυκηνών** όπου βρέθηκαν αντικείμενα (**κτερίσματα**), τα περισσότερα από πολύτιμα υλικά και με πολύ σύνθετη τεχνική: μεγάλα και μικρά ξίφη (εγχειρίδια), κράνη από δόντια κάπρου, χρυσές προσωπίδες, χρυσά κοσμήματα και κύπελλα. Από αυτά καταλαβαίνουμε ότι οι νεκροί των τάφων αυτών ήταν βασιλιάδες, πρίγκιπες και συγγενείς τους.

Αναπαράσταση του ταφικού κύκλου Α των Μυκηνών (Πελοπόννησος), όπου έκανε πρώτος ανασκαφές ο Ερρίκος Σλήμαν.

2.31

Οι άντρες και οι γυναίκες ήταν θαμμένοι μαζί, ντυμένοι με πολυτελή ρούχα.

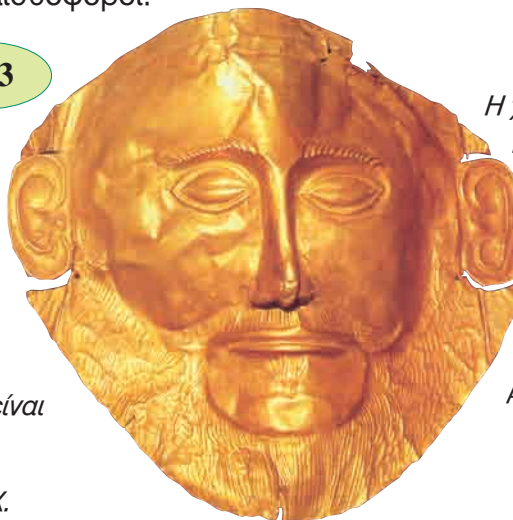
Η ιδέα της πολυτελούς ταφής ήρθε μάλλον από την Αίγυπτο, όπου οι φαραώ και άλλα σημαντικά πρόσωπα θάβονταν με μυθική πολυτέλεια. Οι Μυκηναίοι γνώρισαν την Αίγυπτο στα ταξίδια τους και ίσως υπηρέτησαν στον αιγυπτιακό στρατό ως μισθοφόροι.

2.32

Ξίφος από τον τάφο 4 του ταφικού κύκλου Α των Μυκηνών. Η λαβή είναι φτιαγμένη από χρυσό, κρύσταλλο και λάπις λάζουλι, 1550–1500 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.33

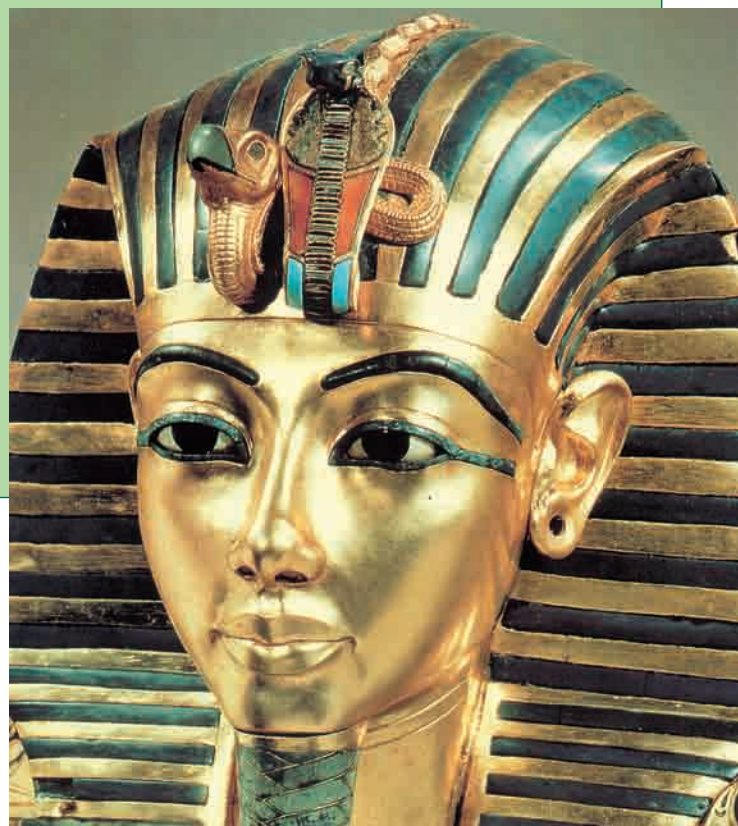
Η χρυσή μάσκα που βρέθηκε στον ταφικό κύκλο Α από το Σλήμαν. Ο Σλήμαν πίστεψε ότι ήταν η μάσκα του βασιλιά Αγαμέμνονα, 1550 π.Χ. περίπου. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Μια αιγυπτιακή ταφή

Την ίδια εποχή στην Αίγυπτο οι φαραώ δε θάβονται πια σε πυραμίδες αλλά σε τάφους. Οι τάφοι αυτοί βρίσκονται στην Κοιλάδα των Βασιλέων, στη δυτική όχθη του Νείλου, στις Θήβες. Το ξηρό κλίμα της Αιγύπτου βοήθησε τα ευρήματα να αντέξουν στο χρόνο. Το 1922 δύο Βρετανοί αρχαιολόγοι ανακάλυψαν τον τάφο του φαραώ Τουταγχαμών στην Κοιλάδα των Βασιλέων. Ο Τουταγχαμών είχε μια σύντομη και μάλλον άσημη βασιλεία, αλλά στον τάφο του κρυβόταν ένας καταπληκτικός θησαυρός. Είχε θαφτεί με χιλιάδες αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα, κοσμήματα, μέχρι και τρόφιμα και ρούχα, γιατί οι άνθρωποι της εποχής εκείνης πίστευαν ότι θα τα χρησιμοποιήσει στην επόμενη ζωή. Διατηρήθηκαν επίσης μέσα στον τάφο ξύλινα αντικείμενα, όπως αγάλματα, κιβώτια και δύο σαρκοφάγοι. Βρέθηκαν ακόμη η μούμια του βασιλιά και των δύο νεογέννητων παιδιών του, ενώ έχει σωθεί και μια τούφα μαλλιά, που μάλλον ανήκε στη γιαγιά του Τουταγχαμών.

2.34

Η μάσκα του Τουταγχαμών που βρέθηκε μέσα στον τάφο του ήταν φτιαγμένη από χρυσό, λάπις λάζουλι και άλλες ημιπολύτιμες πέτρες, 1340 π.Χ. περίπου. Κάιρο (Αίγυπτος), Αιγυπτιακό Μουσείο.

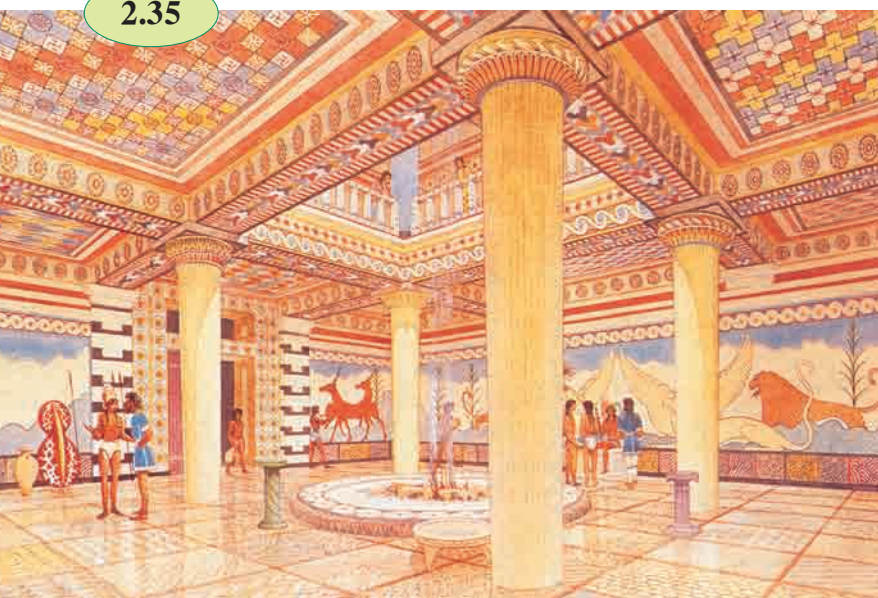

Η ακμή του μυκηναϊκού πολιτισμού

Το 1450 π.Χ., όπως είδαμε προηγουμένως, τα ανάκτορα της Κρήτης, εκτός από την Κνωσό, καταστρέφονται οριστικά: είναι το τέλος της ακμής του μινωικού πολιτισμού. Την ίδια περίοδο έχουμε στην ηπειρωτική Ελλάδα τη μεγάλη ακμή του μυκηναϊκού πολιτισμού. Αυτή θα κρατήσει τρεις περίπου αιώνες, μέχρι το 1200 π.Χ. Την περίοδο αυτή χτίζονται τειχισμένες ακροπόλεις με ανάκτορα, όπως οι **Μυκήνες**, η **Τίρυνθα**, η **Αθήνα** και η **Θήβα**, αλλά και χωρίς τείχη, όπως η **Πύλος**.

Το μυκηναϊκό ανάκτορο, όπως παλιότερα το μινωικό, ήταν κατοικία του βασιλιά, αλλά και διοικητικό, θρησκευτικό και οικονομικό κέντρο. Στο ανάκτορο αποθήκευαν και εμπορεύονταν τα προϊόντα. Εκεί εργάζονταν επίσης τεχνίτες και καλλιτέχνες. Οι τέχνες και οι τεχνικές αναπτύσσονται και τα ανάκτορα διακοσμούνται με τοιχογραφίες. Αυτή την εποχή το μυκηναϊκό εμπόριο κυριαρχεί στην ανατολική Μεσόγειο. Την περίοδο της ακμής του μυκηναϊκού πολιτισμού όλες οι τέχνες χαρακτηρίζονται από ομοιομορφία: αυτό φαίνεται περισσότερο στα αγγεία.

2.35

Το ανάκτορο της Πύλου (Πελοπόννησος): αναπαράσταση της μεγάλης αίθουσας του μεγάρου με τις τοιχογραφίες και την εστία.

Οι μυκηναϊκές ακροπόλεις και τα ανάκτορα

Ο 14ος αιώνας π.Χ. χαρακτηρίζεται από σημαντική οικοδομική δραστηριότητα. Ένα χαρακτηριστικό του μυκηναϊκού πολιτισμού είναι οι τειχισμένες ακροπόλεις με τα ανάκτορα. Τα **τείχη**, γνωστά με την ονομασία **κυκλώπεια**, άρχισαν να χτίζονται στα μέσα του 14ου αιώνα π.Χ.

Στο ψηλότερο σημείο του λόφου των Μυκηνών βρίσκεται το ανάκτορο, που χτίστηκε γύρω στα 1350 π.Χ. Κέντρο του ανακτόρου είναι το **μέγαρο**, που βλέπει στη μεγάλη αυλή. Το μεγαλύτερο δωμάτιο ήταν διακοσμημένο με τοιχογραφίες και στο κέντρο υπήρχε μια εστία. Έναν αιώνα αργότερα προστέθηκαν και άλλα τείχη και κατασκευάστηκε η «**Πύλη των Λεόντων**».

2.36

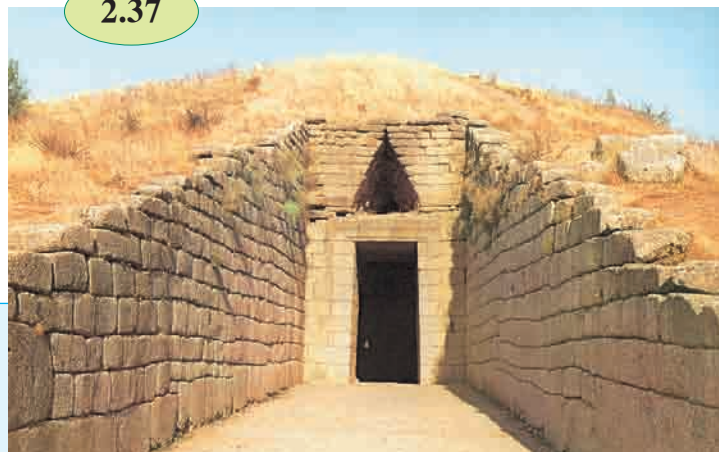

Η «Πύλη των Λεόντων» στις Μυκήνες είναι ένα σπάνιο δείγμα μνημειακής γλυπτικής. Είναι διακοσμημένη με δύο λιοντάρια και αποτελείται από τέσσερις ογκόλιθους. Έκλεινε με μια μεγάλη δίφυλλη πόρτα, που όμως δε σώζεται. Χτίστηκε το 13ο αιώνα π.Χ.

Ένα άλλο στοιχείο του μυκηναϊκού πολιτισμού, που δείχνει την οικοδομική εξέλιξη, είναι οι **θολωτοί τάφοι**. Πήραν αυτή την ονομασία από το κυκλικό τους σχήμα και τη θολωτή τους οροφή. Θολωτοί τάφοι έχουν βρεθεί στις Μυκήνες, έξω από τα τείχη της ακρόπολης, αλλά και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου.

Ο δρόμος και η πρόσοψη του «Θησαυρού του Ατρέως» στις Μυκήνες, περίπου 1250 π.Χ. Αυτός είναι ο πιο μεγάλος από τους θολωτούς τάφους στις Μυκήνες: ένας μακρύς δρόμος μήκους 36 μέτρων οδηγεί στη διακοσμημένη είσοδο του τάφου, ενώ η πόρτα, η οποία δεν έχει σωθεί, θα πρέπει να ήταν ξύλινη. Ο δρόμος και το εσωτερικό του τάφου ήταν χτισμένα με μεγάλους ογκόλιθους.

2.37

Η πολιτική και η οικονομική οργάνωση

Για την πολιτική και την οικονομική οργάνωση των Μυκηναίων πολλά στοιχεία μαθαίνουμε από τις πινακίδες σε Γραμμική γραφή Β.

Η Γραμμική Β έχει αποκρυπτογραφηθεί (δηλαδή έχει διαβαστεί). Από τις πινακίδες που είναι χαραγμένες η Γραμμική Β μαθαίνουμε ότι η μυκηναϊκή κοινωνία, όπως και η μινωική, ήταν ιεραρχημένη. Για τη μυκηναϊκή κοινωνία γνωρίζουμε πιο πολλές λεπτομέρειες απ' ό,τι για τη μινωική.

Για τις γραφές θα μάθουμε περισσότερα στις σ. 42–44.

Στην κορυφή της ιεραρχίας βρίσκεται ο «**άναξ**». Στον Όμηρο ο Αγαμέμνωνας έχει τον τίτλο «άναξ», τίτλος που χρησιμοποιείται για το βασιλιά με απόλυτη εξουσία. Αμέσως κάτω από τον άνακτα είναι ο στρατιωτικός αρχηγός. Ακολουθούν οι **τοπικοί άρχοντες**. **Ιερείς** και **ιέρειες** αναφέρονται συχνά και έχουν σημαντική θέση στην κοινωνία. Εκτός από τους ευγενείς και τους ιερείς αναφέρεται και ο **δήμος**, δηλαδή ο λαός. Υπήρχαν επίσης και **δούλοι**. Είναι πιθανό να υπήρχαν ειδικευμένοι γραφείς όπως στην Αίγυπτο και στην Εγγύς Ανατολή, αλλά δεν αναφέρονται στις πινακίδες.

Η οικονομία ήταν βασισμένη στη **γεωργία** και στην **κτηνοτροφία**. Τα προϊόντα μαζεύονταν στα ανάκτορα. Εκεί αποθηκεύονταν και στη συνέχεια πήγαιναν στην αγορά. Η διοίκηση των ανακτόρων οργάνωνε επίσης την παραγωγή των εργαστηρίων.

Από τα **επαγγέλματα** που αναφέρονται στις πινακίδες φαίνεται ότι οι ειδικευμένοι τεχνίτες ήταν πολλοί: χαλκουργοί, κεραμοποιοί, χρυσοχόοι, αρτοποιοί, ξυλουργοί, οπλουργοί, ναυπηγοί, υφάντρες. Υπήρχαν ακόμη γιατροί και κήρυκες.

Το εμπόριο

Οι Μυκηναίοι είχαν μόνιμες σχέσεις με τους πληθυσμούς γύρω από τη Μεσόγειο. Έστελναν στο εξωτερικό ξυλεία, όπλα, αγγεία, κρασί, λάδι, μύρο, λινάρι, υφάσματα. Απ' έξω έφερναν χρυσό, ασήμι, ελεφαντόδοντο, ημιπολύτιμους λίθους, ήλεκτρο (κεχριμπάρι), πορφύρα, μπαχαρικά και υφαντά. Ακόμη και σε πολλές μακρινές από τον ελλαδικό χώρο περιοχές, όπως στην Αίγυπτο και στην Εγγύς Ανατολή, έχουν βρεθεί πολλά μυκηναϊκά αντικείμενα.

Η θρησκεία

Η θρησκεία είχε σημαντική θέση στη μυκηναϊκή κοινωνία. Οι πηγές μας για τη μυκηναϊκή θρησκεία είναι ίδιες με αυτές που έχουμε για τη μινωική Κρήτη. Υπάρχει όμως και μια άλλη σημαντική πηγή: οι πινακίδες της Γραμμικής Β.

Οι πινακίδες της Γραμμικής Β έχουν και θέματα σχετικά με τη θρησκεία: τις θυσίες, τις προσφορές, τους βωμούς και τους ιερείς. Στις πινακίδες αναφέρονται επίσης ονόματα θεών, καθώς και θρησκευτικές γιορτές. Πολλοί από τους θεούς έχουν τα ίδια ονόματα με τους θεούς που γνωρίζουμε αργότερα από τον Όμηρο και άλλες μεταγενέστερες πηγές. Πολλά όμως στοιχεία μάς είναι ακόμη άγνωστα.

Χρυσό δαχτυλίδι από την ακρόπολη των Μυκηνών. Απεικονίζεται ένα υπαίθριο ιερό: η θεά είναι καθισμένη κάτω από ένα δέντρο και δέχεται λουλούδια από γυναίκες που την πλησιάζουν. Εικονίζονται ακόμη ο ήλιος, η σελήνη, ένας διπλός πέλεκυς και μια ασπίδα σε σχήμα οκτώ (οκτώσχημη), 1550 π.Χ. περίπου. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.38

Χώροι λατρείας της Μυκηναϊκής Εποχής που έχουν βρεθεί είναι λίγοι. Οι Μυκηναίοι λάτρευαν τους θεούς μέσα στις ακρόπολεις σε ειδικά αφιερωμένους χώρους. Πολλά λατρευτικά σύμβολα της Κρήτης τα βρίσκουμε να διακοσμούν μυκηναϊκά αντικείμενα.

2.39

Πήλινο αγγείο από την Αργολίδα, 1500–1450 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Οι τέχνες

Ήδη από το 1600 π.Χ., χάρη στο εμπόριο και στις ανταλλαγές, οι Μυκηναίοι είχαν γνωρίσει το μινωικό πολιτισμό και είχαν επηρεαστεί από αυτόν. Πολλοί Μινωίτες καλλιτέχνες μάλιστα ήρθαν στον ελλαδικό χώρο, όπου εργάστηκαν και έμαθαν τις τέχνες και τις τεχνικές στους Μυκηναίους.

Οι Μυκήνες ήταν το μεγαλύτερο κέντρο παραγωγής αγγείων. **Μυκηναϊκά αγγεία** έχουν βρεθεί σε όλες τις περιοχές με τις οποίες είχαν εμπορικές σχέσεις οι Μυκηναίοι. Μετά το 1400 π.Χ. πολλά αγγεία είναι διακοσμημένα με παραστάσεις που διηγούνται μια ιστορία.

2.40

Παράσταση αρμάτων από αγγείο που βρέθηκε στην Έγκωμη της Κύπρου, 1250 π.Χ. περίπου.

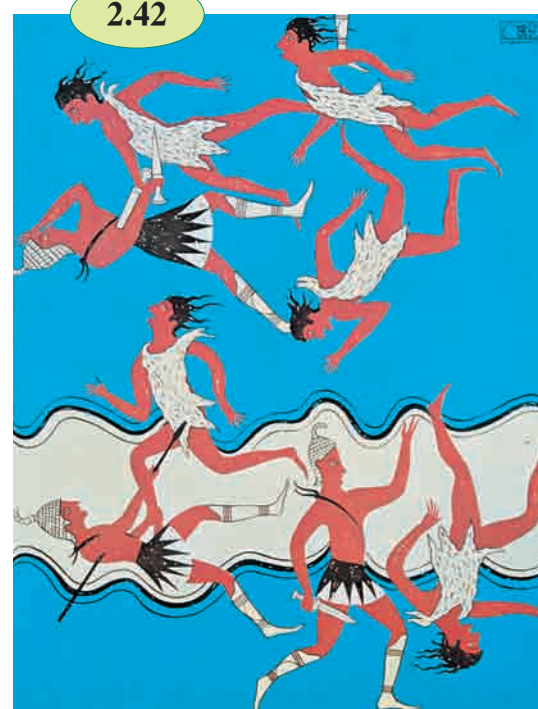
Η τέχνη της **τοιχογραφίας** διαδόθηκε από την Κρήτη στις Κυκλάδες και στην ηπειρωτική Ελλάδα. Πολλά θέματα είναι μινωικά, όπως οι πομπές, τα ταυροκαθάψια και ο κόσμος των φυτών και της θάλασσας. Άλλα θέματα όμως υπάρχουν μόνο στις μυκηναϊκές τοιχογραφίες: είναι εικόνες από κυνήγια, μάχες και πολιορκίες πόλεων.

Έχουν βρεθεί επίσης πολλά πήλινα **ειδώλια**. Στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν θέμα μια γυναικεία μορφή με σηκωμένα χέρια.

Πήλινα ειδώλια από την ακρόπολη των Μυκηνών, 1250–1200 π.Χ. Ναύπλιο (Πελοπόννησος), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.41

2.42

Τοιχογραφία από την Πύλο (Πελοπόννησος) με εικόνες μάχης, 13ος αιώνας π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η **μεταλλουργία** είχε μεγάλη ανάπτυξη. Αυτό μας το δείχνουν τα πολλά κοσμήματα που έχουν βρεθεί, αλλά και η μεγάλη ποικιλία όπλων: ξίφη, τόξα, βέλη και δόρατα. Έχει βρεθεί ακόμη και μια πανοπλία.

2.43

Πυξίδα (κουτί) από ελεφαντόδοντο με το καπάκι της που βρέθηκε σε τάφο στην Αθήνα, 1400 π.Χ. Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.

Μια άλλη μορφή τέχνης, που αναπτύχθηκε πολύ στη Μυκηναϊκή Εποχή, είναι η **ελεφαντουργία**, δηλαδή η τέχνη με πρώτη ύλη το ελεφαντόδοντο. Την τέχνη αυτή την έμαθαν οι Μυκηναίοι από τους Μινωίτες. Το ελεφαντόδοντο προέρχεται από τους χαυλιόδοντες του ελέφαντα. Είναι ένα υλικό σπάνιο και ακριβό και το έφερναν κυρίως από τη Συροπαλαιστίνη. Με ελεφαντόδοντο διακοσμούσαν έπιπλα και όπλα και κατασκεύαζαν μικρά αντικείμενα.

2.44

Πανοπλία από χαλκό και κράνος από δόντια κάπρου. Βρέθηκε σε τάφο στα Δενδρά της Αργολίδας, 1400 π.Χ. Ναύπλιο (Πελοπόννησος), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η παρακμή του μυκηναϊκού πολιτισμού

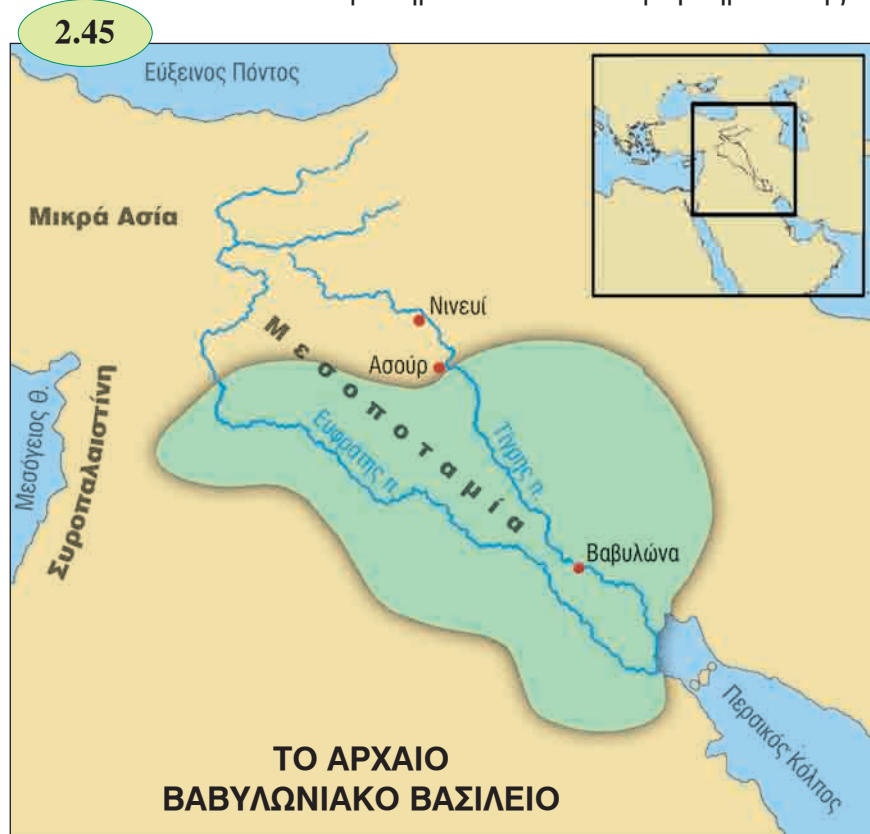
Μετά το 1250 π.Χ. αρχίζει μια ταραγμένη περίοδος. Σιγά σιγά οι Μυκηναίοι χάνουν τον ηγετικό ρόλο τους στο Αιγαίο και σ' όλη τη Μεσόγειο. Στο τέλος του 13ου αιώνα π.Χ. όλα τα μυκηναϊκά κέντρα καταστρέφονται. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις μετά τις καταστροφές ακολούθησαν πυρκαγιές και πολλοί οικισμοί ερήμωσαν.

Γ. Οι πολιτισμοί της ευρύτερης περιοχής

Από το 2000 π.Χ. μέχρι το 1000 π.Χ. στην Εγγύς Ανατολή αναπτύχθηκαν πολλοί σημαντικοί πολιτισμοί, όπως ο πολιτισμός των **Βαβυλωνίων**, ο πολιτισμός των **Ασσυρίων**, ο πολιτισμός της **Αιγύπτου**, ο πολιτισμός των **Χετταίων** και οι πολιτισμοί της περιοχής της Συροπαλαιστίνης.

Οι Βαβυλώνιοι

Το 18ο αιώνα π.Χ. ο βασιλιάς **Χαμουραμπί** έκανε τη Βαβυλώνα από άσημη μικρή πόλη σημαντική πρωτεύουσα. Η πόλη αυτή είχε ηγετικό ρόλο στην περιοχή για πάνω από 1.500 χρόνια και έδωσε το όνομά της στη νότια Μεσοποταμία: είναι το **Αρχαίο Βαβυλωνιακό Βασίλειο**. Ακόμη, την περίοδο της βασιλείας του Χαμουραμπί αναπτύχθηκαν τα **μαθηματικά**. Οι Βαβυλώνιοι μαθηματικοί έλυσαν προβλήματα της άλγεβρας και της γεωμετρίας.

Οι Βαβυλώνιοι προσπάθησαν να καταλάβουν τον κόσμο με την αστρονομία. Οι **αστρονόμοι** παρατηρούσαν τις κινήσεις των άστρων και των πλανητών. Είχαν πολλά και διαφορετικά καθήκοντα: κατέγραφαν τις κινήσεις των άστρων και παρακολουθούσαν τις ημερήσιες, μηνιαίες και ετήσιες θέσεις τους στον ουρανό. Πίστευαν επίσης ότι με σημάδια στη γη και στον ουρανό μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον.

Στη Μεσοποταμία αναπτύχθηκε η **λογοτεχνία** και ειδικότερα η **επική ποίηση**. Τα επικά ποιήματα μιλάνε για τις περιπέτειες μυθικών ηρώων, τη δημιουργία του κόσμου και τον κατακλυσμό. Το **έπος του Γίλγαμές** είναι το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο από αυτά τα ποιήματα.

Οι Ασσύριοι

Οι Ασσύριοι, **λαός σημιτικής καταγωγής**, κατοικούσαν στην περιοχή της βόρειας Μεσοποταμίας. Ο πολιτισμός τους είχε πολλά κοινά με τον πολιτισμό των Βαβυλωνίων. Το 14ο αιώνα π.Χ. οι Ασσύριοι ίδρυσαν ένα ισχυρό πολεμικό κράτος. Τους επόμενους αιώνες ήταν σε συνεχή πόλεμο με τους γειτονικούς λαούς. Οι πιο σημαντικές πόλεις της Ασσυρίας ήταν η Ασσούρ και η Νινευί.

Οι Αιγύπτιοι

Μετά το 2100 π.Χ. η πρωτεύουσα του κράτους δεν ήταν πια η Μέμφιδα, αλλά οι Θήβες, στην Άνω Αίγυπτο. Για την Αίγυπτο η μεγάλη περίοδος ακμής ήταν η περίοδος του **Νέου Βασιλείου**, 1580–1100 π.Χ. Τότε χτίζονται μεγαλόπρεπα ανάκτορα και **ναοί**. Εκείνη την εποχή οι κατακτήσεις των φαραώ έφτασαν μέχρι τη Νουβία στο Νότο (σημερινό Σουδάν), μέχρι τον Ευφράτη στην Ανατολή και μέχρι τη βόρεια Συρία.

Σπουδαίος ήταν ο φαραώ **Ραμσής Β΄**, που βασίλεψε την περίοδο της μεγάλης ακμής της Αιγύπτου. Όταν ανέβηκε στο θρόνο της δυναστείας που ίδρυσε ο παππούς του, ο Ραμσής Β΄ έχτισε πολλά φρούρια στην έρημο που βρίσκεται δυτικά του Νείλου. Ακόμη κατέκτησε τη Συρία με έναν πολυάριθμο και καλά εκπαιδευμένο στρατό. Ο Ραμσής έχτισε τα περισσότερα μνημεία από όλους τους προηγούμενους φαραώ.

2.46

Ανάγλυφο που απεικονίζει το Ραμσή Β΄ να κρατάει τους αιχμαλώτους από τα μαλλιά. Η χειρονομία αυτή συμβόλιζε την υποταγή των εξωτερικών εχθρών στο φαραώ, 13ος αιώνας π.Χ. Αίγυπτος, Αμπου Σίμπελ.

Οι Χετταίοι

Οι Χετταίοι πρωτοεμφανίστηκαν στη σημερινή κεντρική Τουρκία γύρω στα 1900 π.Χ.

Δε γνωρίζουμε από πού ήρθαν, ξέρουμε όμως ότι μιλούσαν μια ινδοευρωπαϊκή γλώσσα. Νίκησαν τους παλιούς κατοίκους και ίδρυσαν την πρωτεύουσά τους, τη **Χαπούσα**. Το 15ο και το 14ο αιώνα π.Χ. επεκτάθηκαν στα ανατολικά και στα νοτιοανατολικά μέχρι τη Συρία.

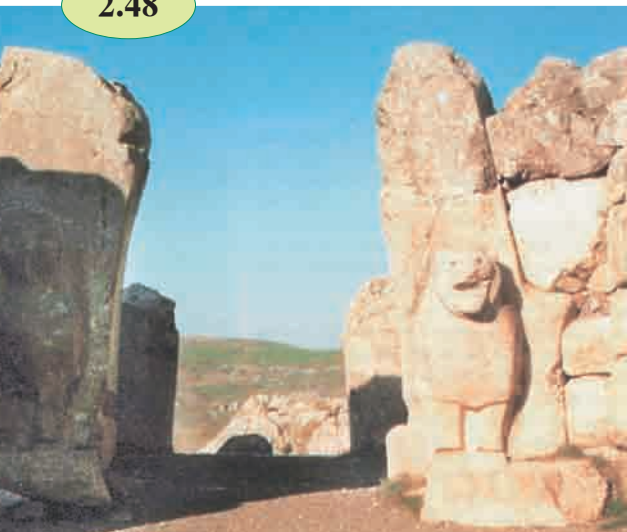
Το κράτος των Χετταίων καταστράφηκε το 1200 π.Χ. Η καταστροφή έχει σχέση με τις επιδρομές των Λαών της Θάλασσας.

Για τους λαούς της Θάλασσας θα μάθουμε περισσότερα στις σ. 41, 46.

2.47

2.48

Η Πύλη των Λεόντων στη Χαττούσα (Τουρκία), 1600 π.Χ. περίπου.

Το 1906 αποκρυπτογραφήθηκε η γραφή των Χετταίων. Έτσι μάθαμε πολλά στοιχεία για τον πολιτισμό τους. Τα κείμενα που βρέθηκαν ήταν γραμμένα σε σφηνοειδή γραφή. Αυτή τη γραφή οι Χετταίοι τη δανείστηκαν από τους Βαβυλώνιους. Την άλλαξαν όμως, για να ταιριάζει στη δική τους γλώσσα.

Σημαντική ήταν η **νομοθεσία** των Χετταίων. Η **οικονομία** των Χετταίων βασιζόταν στη γεωργία και στην κτηνοτροφία.

Οι Χετταίοι ανέπτυξαν τη μεταλλουργία του σιδήρου: τελειοποίησαν τη μέθοδο για το λιώσιμο του μετάλλου αυτού γύρω στα 1500 π.Χ. Μέχρι να διαλυθεί το κράτος τους το 1200 π.Χ. κράτησαν το μυστικό της τέχνης τους με μεγάλη προσοχή.

2.49

Κωνικό ρυτό από φαγεντιανή με στοιχεία από το Αιγαίο και την Ανατολή. Κίτιο (Κύπρος), 13ος αιώνας π.Χ. Λευκωσία (Κύπρος), Κυπριακό Μουσείο.

Η Κύπρος

Σημαντική είναι η γεωγραφική θέση της Κύπρου, γιατί είναι κοντά στις περιοχές όπου αναπτύχθηκαν οι πολιτισμοί της Εγγύς Ανατολής. Μέχρι το 1450 π.Χ. περίπου η Κύπρος είχε πολλές σχέσεις με την Ανατολή και την Αίγυπτο και λιγότερες με την Κρήτη. Όταν όμως άρχισε να έχει σχέσεις με το μυκηναϊκό κόσμο, πήρε πολλά στοιχεία από αυτόν. Έτσι στην Κύπρο δημιουργήθηκε ένας πολιτισμός με στοιχεία από την Ανατολή και από τη Δύση. Μεγάλη ακμή γνώρισε η Έγκωμη στη νότια ακτή της Κύπρου, όπου εγκαταστάθηκαν πολλοί Μυκηναίοι.

Για την Κύπρο θα μάθουμε περισσότερα στη σ. 45.

Η Συροπαλαιστίνη

Στην ανατολική άκρη της Μεσογείου, ανάμεσα στην Αίγυπτο, στη Μεσοποταμία και στη Μικρά Ασία, βρίσκεται η Συροπαλαιστίνη. Το κεντρικό και το νότιο τμήμα ονομαζόταν στην αρχαιότητα και **Γη Χαναάν**. Σήμερα στην περιοχή βρίσκονται τα κράτη της Συρίας, του Λίβανου, της Ιορδανίας, του Ισραήλ και η Ανεξάρτητη Παλαιστινιακή Αρχή.

Στην περιοχή αυτή αναπτύχθηκαν ανεξάρτητες πόλεις-κράτη. Οι κάτοικοί τους ασχολήθηκαν με το εμπόριο. Ηγεμόνας κάθε πόλης ήταν ο βασιλιάς. Όμως αντίθετα με την Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία, όπου υπήρχαν ισχυρές δυναστείες, εδώ έχουμε συχνές αλλαγές στις βασιλικές οικογένειες.

ΣΥΡΟΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ: ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΛΑΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

2.50

Δ. Διακίνηση ιδεών και αγαθών την Εποχή του Χαλκού

Οι αρχαίες γραφές

Στην αρχαιότητα η γραφή είχε τις δικές της λειτουργίες και τους δικούς της σκοπούς στην κοινωνία. Στις αρχαίες κοινωνίες που μελετάμε, γραφή γνώριζε μόνο μια μερίδα της κοινωνίας: οι γραφείς. Αρχικά οι άνθρωποι χρησιμοποίησαν τη γραφή για πρακτικούς λόγους: για να τηρούν στοιχεία σχετικά με την παραγωγή και τη φορολογία. Η γραφή είχε δηλαδή μεγάλη σχέση με τη διοίκηση του κράτους.

Η σφηνοειδής γραφή

Πήρε το όνομά της από τα σύμβολά της, που μοιάζουν με σφήνες. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη Μεσοποταμία.

Πριν από το 3000 π.Χ. οι Σουμέριοι, που ζούσαν στη Μεσοποταμία, ανέπτυξαν το πιο παλιό σύστημα γραφής που ξέρουμε. Η παλιότερη γραφή ήταν βασισμένη σε εικόνες (**ιδεογράμματα**). Τα κείμενα μιλούσαν για τις καλλιέργειες και τη φορολογία, είχαν δηλαδή άμεση σχέση με τη διοίκηση. Αργότερα η γραφή εξελίχθηκε στη **σφηνοειδή γραφή**. Για εκατοντάδες χρόνια οι γραφείς της Μεσοποταμίας έγραφαν σε πήλινες πινακίδες κείμενα με θέμα την καθημερινή ζωή, το εμπόριο, την αστρονομία, τους μύθους και τη λογοτεχνία, ακόμη και προσωπικά γράμματα.

2.51

Πήλινη πινακίδα με σφηνοειδή γραφή. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

Τη σφηνοειδή γραφή τη χρησιμοποίησαν πολλοί λαοί της Εγγύς Ανατολής (Ασσύριοι, Χετταίοι, Πέρσες) για να γράψουν τη γλώσσα τους. Η σφηνοειδής γραφή αποκρυπτογραφήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα. Βάση για την αποκρυπτογράφηση ήταν μια επιγραφή που βρέθηκε στην Περσέπολη, στην Περσία. Στην επιγραφή αυτή το ίδιο κείμενο ήταν γραμμένο σε τρεις γλώσσες, μία από τις οποίες ήταν τα αρχαία περσικά.

Οι γραφές των Αιγυπτίων

Υπήρχαν τρεις γραφές στην αρχαία Αίγυπτο: τα **ιερογλυφικά**, τα **ιερατικά** και τα **δημοτικά**. Τα **ιερογλυφικά** ήταν ο επίσημος τρόπος γραφής, τα **ιερατικά** τα χρησιμοποιούσαν οι ιερείς για να γράψουν με πένα πάνω σε πάπυρο και τα **δημοτικά** τα χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή ζωή.

2.52

Λίθινη στήλη με ιερογλυφική γραφή, 1950 π.Χ. Θήβες (Ανω Αίγυπτος).

2.53

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι είναι σημαντικό να διατηρούν στοιχεία σχετικά με τη θρησκεία και τη διακυβέρνηση της χώρας. Γι' αυτό επινόησαν τη γραφή το 3000 π.Χ. περίπου. Μόνο μια μερίδα όμως της αιγυπτιακής κοινωνίας γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Ήταν οι γραφείς, που πήγαιναν σε ειδικά σχολεία για τέσσερα με πέντε χρόνια. Οι γραφείς ήταν απαραίτητοι για να λειτουργήσει η πολύπλοκη αρχαία αιγυπτιακή κοινωνία και το κράτος: κρατούσαν τα αρχεία, έκλειναν δουλειές και μάζευαν φόρους.

Οι κρητικές γραφές

Τη 2η χιλιετία π.Χ. χρησιμοποιήθηκαν στην Κρήτη τρεις διαφορετικές γραφές: η **ιερογλυφική**, η **Γραμμική γραφή Α** και η **Γραμμική γραφή Β**.

Η γραφή στην Κρήτη είναι ένα αίνιγμα που δεν έχει λυθεί. Εμφανίζεται περίπου το 2000 π.Χ., όταν χτίστηκαν τα πρώτα ανάκτορα, και είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία του μινωικού πολιτισμού.

Η παλιότερη γραφή είναι η **ιερογλυφική**. Οι Κρήτες τη χρησιμοποιούσαν μέχρι το 1700 π.Χ. περίπου. Όπως και στην ιερογλυφική των Αιγυπτίων, υπάρχουν εικόνες που δείχνουν κάτι συγκεκριμένο: ένα κεφάλι, ένα χέρι, ένα ψάρι κ.ά. Τα ιερογλυφικά έχουν βρεθεί σε σφραγίδες και σε **πήλινες πινακίδες**.

Η **Γραμμική Α** υπήρχε παράλληλα με την ιερογλυφική, συνέχισε όμως να χρησιμοποιείται και μετά το 1700, έως το 1450 π.Χ. Η ιερογλυφική γραφή εμφανίζεται μόνο στην Κρήτη. Αντίθετα, η Γραμμική Α, που τη βρίσκουμε σε πινακίδες, έχει βρεθεί και σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων.

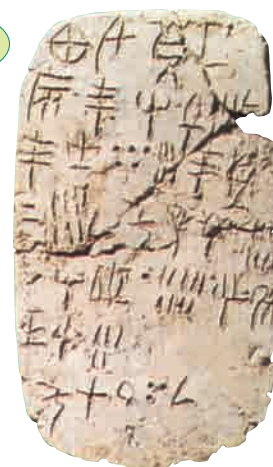
Τα ιερογλυφικά και η Γραμμική Α δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί και έτσι δεν ξέρουμε ποια γλώσσα μιλούσαν οι Μινωίτες. Όμως ξέρουμε ότι οι γραφές αυτές χρησιμοποιούνταν κυρίως στη διοίκηση και στη λογιστική.

Η τρίτη γραφή της Κρήτης είναι η **Γραμμική Β**. Η Γραμμική Β στην Κνωσό έχει σίγουρα σχέση με την άφιξη των Μυκηναίων στο νησί, γιατί η γλώσσα που αποδίδει είναι η ελληνική.

Πάπυρος με ιερατική γραφή, 1550 π.Χ. Λειψία (Γερμανία), Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη.

2.54

Πήλινη πινακίδα με Γραμμική Α από την Αγία Τριάδα, κοντά στη Φαιστό. Ηράκλειο (Κρήτη), Αρχαιολογικό Μουσείο.

2.55

Όψεις σφραγίδας με κρητικά ιερογλυφικά.

Η γραφή των Μυκηναίων

Η **Γραμμική Β** είναι συλλαβική: κάθε σύμβολο δηλαδή είναι μια συλλαβή (φωνήεν και σύμφωνο μαζί). Χρησίμευε μόνο για τη διοίκηση των ανακτόρων και σταμάτησε να χρησιμοποιείται όταν αυτά καταστράφηκαν γύρω στο 1200 π.Χ. Αποκρυπτογραφήθηκε το 1952 από το Βρετανό Μάικλ Βέντρις, που κατάλαβε ότι πρόκειται για μια παλιά μορφή της ελληνικής γλώσσας.

Στην ηπειρωτική Ελλάδα η γραφή εμφανίστηκε γύρω στο 1400 π.Χ., την εποχή της ακμής του μυκηναϊκού πολιτισμού. Εκτός από τις **πινακίδες σε Γραμμική Β** που βρέθηκαν στην Κνωσό, περίπου 1.000 ακόμη βρέθηκαν

2.56

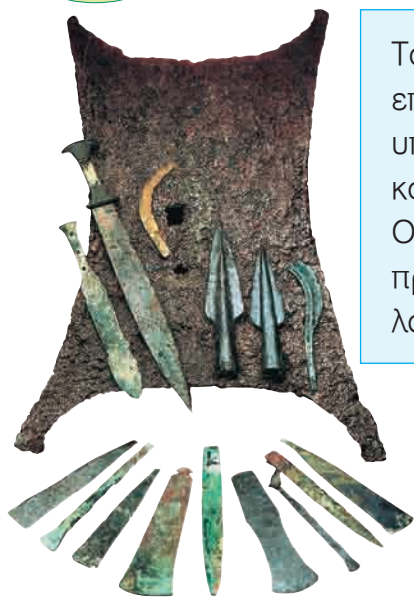
στο ανάκτορο της Πύλου. Άλλες έχουν βρεθεί στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα, στη Θήβα, στην Ελευσίνα και στον Ορχομενό. Το κοινό αυτό σύστημα γραφής από τη Βοιωτία μέχρι την Κρήτη δείχνει τον ενιαίο χαρακτήρα του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Πήλινη πινακίδα από την Πύλο (Πελοπόννησος) με Γραμμική Β. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δεν μπορούμε να συγκρίνουμε τις πινακίδες σε Γραμμική Β με τις επιγραφές και τα θρησκευτικά κείμενα των άλλων πολιτισμών που είδαμε. Οι πινακίδες σε Γραμμική Β είναι μόνο διοικητικά έγγραφα, αρχεία και κατάλογοι των προϊόντων που αποθηκεύονταν στα ανάκτορα. Για το λόγο αυτό μπορούν να μας δώσουν μόνο σκόρπιες πληροφορίες για την οργάνωση και τον πολιτισμό της Μυκηναϊκής Εποχής. Από αυτές ωστόσο μαθαίνουμε για την κοινωνία, τη διοίκηση, τη γραφειοκρατία και για την οικονομία, αλλά και στοιχεία για τη μορφή της εξουσίας και, όπως είδαμε, για τη θρησκεία. Η ιστορική τους σημασία είναι λοιπόν πολύ μεγάλη. Άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι δείχνουν την αδιάκοπη συνέχεια της **ελληνικής γλώσσας**.

2.57

Χάλκινα αντικείμενα από το ναυάγιο του Ουλού Μπουρούν (Τουρκία), τέλη 14ου αιώνα π.Χ. Ανάμεσα στα άλλα αντικείμενα βλέπουμε ένα «τάλαντο» χαλκού. Είχε σχήμα προβιάς ταύρου για να μεταφέρεται εύκολα. Χάλκινα τάλαντα έχουν βρεθεί σε πολλές περιοχές της Μεσογείου.

Το εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο

Το εμπόριο του χαλκού ήταν η βάση της «διεθνούς οικονομίας» της εποχής εκείνης. Η δύναμη των ηγεμόνων στηριζόταν στο χαλκό που υπήρχε στις αποθήκες του ανακτόρου τους. Με το εμπόριο του χαλκού ήρθαν σε επαφή άνθρωποι και πολιτισμοί απ' όλη τη Μεσόγειο. Οι άνθρωποι αντάλλαξαν γνώσεις και ιδέες και έμαθαν καινούργια πράγματα: γραφές, αντιλήψεις, τεχνικές, θρησκευτικές πρακτικές, λατρευτικές συνήθειες, ήθη και έθιμα.

Μαζί με τις πρώτες ύλες ταξίδευαν και οι τεχνίτες, που μετέφεραν την απαραίτητη τεχνολογία. Οι έμποροι είχαν την ευθύνη του ταξιδιού και της διακίνησης των προϊόντων και των πρώτων υλών. Οι έμποροι, που την εποχή αυτή ήταν κάτι σαν διπλωμάτες, είχαν στενές σχέσεις με την κρατική εξουσία και πολλά προνόμια.

Οι Μυκηναίοι χαλκουργοί από τα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ. χρησιμοποιούσαν κασσίτερο που έφτανε από μακρινές περιοχές. Υπήρχε επικοινωνία ανάμεσα στους Μυκηναίους και τη βορειοδυτική Ευρώπη. Μέσα από τα ποτάμια και τους δρόμους της δυτικής Ευρώπης το μέταλλο έφτανε στη Μεσόγειο, περνώντας από τα λιμάνια της Σαρδηνίας.

Ένα καράβι του 14ου αιώνα π.Χ., όταν ο καιρός ήταν καλός, μπορούσε να μεταφέρει δέκα τόνους χαλκό και πολλά άλλα εμπορεύματα. Έπρεπε όμως να πηγαίνει από λιμάνι σε λιμάνι, πριν φτάσει στον τελικό του προορισμό.

Στην **Κύπρο** υπήρχαν μεταλλεία που έβγαζαν πολύ χαλκό. Σε μια πινακίδα με σφηνοειδή γραφή από τη Μεσοποταμία διαβάζουμε ότι ο κυπριακός χαλκός πήγαινε στο εξωτερικό.

Τεράστιες ποσότητες χαλκού μεταφέρονταν με καράβια από την Κύπρο στα μεγάλα οικονομικά κέντρα της Μεσογείου.

Οι Κρήτες είχαν εμπορικές σχέσεις με τους Κύπριους. Οι Κύπριοι δανείστηκαν από τους Κρήτες ένα σύστημα γραφής που μοιάζει με τη Γραμμική Α της Κρήτης. Αυτή η γραφή είναι γνωστή ως **κυπρομινωική** και δεν έχει ακόμη αποκρυπτογραφηθεί.

Όπως είδαμε, υπήρχαν εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στην Αίγυπτο και το Αιγαίο πριν από το 2000 π.Χ. Το εμπόριο πρώτων υλών και αγαθών γίνεται πιο πυκνό όσο πλησιάζουμε στο 1500 π.Χ.

Πολύτιμες πληροφορίες για το εμπόριο στην Εποχή του Χαλκού μάς έχει δώσει ένα ναυάγιο, που βρέθηκε στο **Ουλού Μπουρουν**, κοντά στις νοτιοδυτικές ακτές της Μικράς Ασίας, απέναντι από το Καστελόριζο. Το πλοίο βυθίστηκε στα τέλη του 14ου αιώνα π.Χ. ενώ έπλεε από την ανατολική Μεσόγειο προς το Αιγαίο. Στο φορτίο του υπήρχαν διάφορα αντικείμενα από επτά διαφορετικούς πολιτισμούς: από τη μυκηναϊκή Ελλάδα, την Κύπρο, την Αίγυπτο, τη Νουβία, τη Βαβυλωνία, την Ασσυρία και τη Συροπαλαιστίνη.

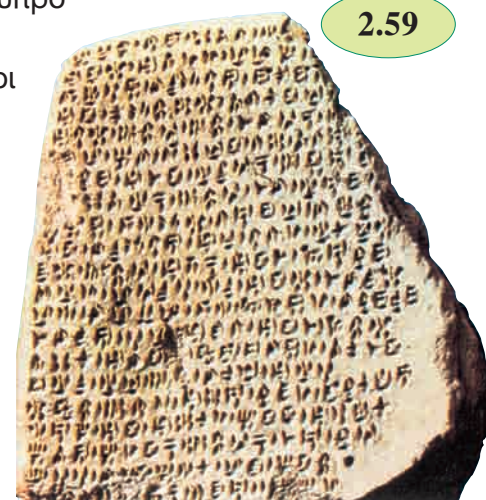
Η πόλη **Ουγκαρίτ**, στη συριακή ακτή απέναντι από την Κύπρο, ήταν πολυσύχναστο λιμάνι και το πιο σημαντικό εμπορικό κέντρο της περιοχής. Άλλα σημαντικά λιμάνια ήταν η **Μίλητος** στη Μικρά Ασία και το νησί της **Ρόδου** στο Αιγαίο.

2.58

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

2.59

Πήλινη πινακίδα με κυπρομινωική γραφή που χρησιμοποιήθηκε από τους Κύπριους για τη δική τους γλώσσα, η οποία όμως μας είναι άγνωστη. Η κυπρομινωική γραφή συνέχισε να χρησιμοποιείται ακόμη και όταν οι Μυκηναίοι πήραν το εμπόριο στα χέρια τους και αργότερα εγκαταστάθηκαν στο νησί. Λευκωσία (Κύπρος), Κυπριακό Μουσείο.

Ε. Η Μεσόγειος σε αναταραχή και το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού

2.60

Τμήμα ανάγλυφης πυξίδας από ελεφαντόδοντο που βρέθηκε στο λιμάνι της Ουγκαρίτ στη Συρία, 13ος αιώνας π.Χ. Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

Προς τα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ. καταστρέφονται τα μυκηναϊκά κέντρα και τα ανάκτορα καθώς και η Τροία. Την ίδια εποχή καταρρέει το κράτος των Χετταίων. Όπως είδαμε, η καταστροφή του κράτους των Χετταίων έχει σχέση με τις επιδρομές των **Λαών της Θάλασσας**. Οι Λαοί της Θάλασσας κινήθηκαν προς το Νότο και προς τα ανατολικά, όπου κατέστρεψαν την πόλη Ουγκαρίτ, την Κύπρο και τις πόλεις της νότιας Συροπαλαιστίνης.

Μεγάλες αναταραχές και καταστροφές έχουμε λοιπόν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο εκτός από την Αίγυπτο. Εκτός από τους Λαούς της Θάλασσας, μετακινήθηκαν και άλλοι λαοί και υπήρξε μεγάλη αναστάτωση. Έτσι διακόπηκαν οι σχέσεις ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου. Οι θαλάσσιες επικοινωνίες δυσκόλεψαν και οι εμπορικές επαφές λιγόστεψαν. Οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να βρουν πια πρώτες ύλες.

Το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού έχει σχέση με όσα έγιναν στην ανατολική Μεσόγειο. Μέσα σε αυτό το κλίμα των αναταραχών η κεντρική διοίκηση των μυκηναϊκών ανακτόρων στο νότιο ελλαδικό χώρο κατέρρευσε, και μαζί με αυτήν το οικονομικό σύστημα. Η Γραμμική γραφή Β εξαφανίζεται. Ακόμη και η γεωργική παραγωγή μειώνεται, με αποτέλεσμα να υπάρξουν εσωτερικές αναταραχές και συγκρούσεις.

Πολλοί Μυκηναίοι μετακινήθηκαν προς άλλες περιοχές και προς την Κύπρο. Σε όλη τη διάρκεια του 12ου αιώνα π.Χ. παρατηρούνται πολλές καταστροφές. Πολλοί οικισμοί εγκαταλείπονται και ο πληθυσμός μειώνεται.

Για πολλά χρόνια οι ιστορικοί πίστευαν ότι οι **Δωριείς** (ελληνόφωνα φύλα που κατοικούσαν στο Βορρά) μετακινήθηκαν προς τα νότια και κατέστρεψαν το μυκηναϊκό πολιτισμό. Πράγματι, οι μύθοι μιλούν για την κάθοδο των Δωριέων. Όμως σήμερα γνωρίζουμε ότι οι Δωριείς δεν ήταν υπεύθυνοι για την καταστροφή του μυκηναϊκού πολιτισμού. Πολλές θεωρίες υπάρχουν για την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού. Κάποιοι επιστήμονες πιστεύουν ότι οφείλεται σε μετακινήσεις πληθυσμών, όπως είναι οι Δωριείς και οι Λαοί της Θάλασσας. Άλλοι λένε ότι οι καταστροφές έχουν σχέση με τους σεισμούς και τις αλλαγές στο κλίμα. Τέλος, άλλοι δίνουν μεγάλη σημασία στις εσωτερικές αναταραχές και συγκρούσεις. Στην πραγματικότητα πολλοί διαφορετικοί παράγοντες πρέπει να χτύπησαν τη γραφειοκρατικά οργανωμένη μυκηναϊκή κοινωνία και την οικονομία της, η οποία βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στο εξωτερικό εμπόριο.

Για δύο σχεδόν αιώνες τα αρχαιολογικά ευρήματα στον ελλαδικό χώρο είναι λίγα. Είναι το τέλος μιας εποχής και η αρχή μιας άλλης. Ο νέος πολιτισμός, που θα αναπτυχθεί σταδιακά, θα έχει πολύ μικρή ομοιότητα με το μυκηναϊκό κόσμο. Ωστόσο η ελληνική γλώσσα, οι μύθοι και τα ονόματα των θεών θα διατηρηθούν.